

ان

التوابير

دکتر سید محسن میرباقری

اللهم انت الذي فتحت لعبادك باباً الى عفوك سميته التوبه فقلت توبوا
الى الله توبه نصوحا فما عذر من اغفل دخول الباب بعد فتحه
(مناجات التائبين)

توبه از ابواب رحمت الهی است. بایی که راه عذر را بر بندگان می بندد.
اگر بنده عاصی در انجام معصیت - به خاطر غلبه هوا و وسوسه شیطان - معذور
باشد، که نیست؛ در توبه نکردن و عدم عذرخواهی از معصیت خویش هیچ
عذری در پیشگاه الهی نخواهد داشت. درباره توبه در قرآن کریم نکات فراوانی
مطرح شده است. در ذیل به شمه ای از آنها اشاره می نمایم:

- توبه خدای سبحان و توبه بندگان.

ان الله هو التواب الرحيم

برعکس آنچه نوعاً تصور می شود که خداوند تنها توبه پذیر است، قرآن کریم
خدا را توبه کننده و بلکه توأب معرفی می فرماید و توبه پذیری تنها یک مصداق
از توبه الهی است.

با این توضیح که:

توبه خدای رحمان همواره با «علی» متعدی می شود و توبه بنده با «الی»
می آید. تاب الله علی العبد و تاب العبد الی الله
در لغت چنین آمده است:

تاب العبد الی الله ای رجع عن معصيته اليه، ندم فهو تائب

تاب الله علی العبد ای غفر له و رجع علیه بفضله فانه تواب

توبه بنده و توبه خدای سبحان هر کدام مصداقی در قرآن کریم دارد
که از جمله آنها موارد زیر است:

اول - مصداق توبه خدای سبحان:

۱- بازگشت بر بنده و آماده سازی او برای توبه

قرآن کریم درباره جنگ تبوک در مورد متخلفین از جهاد

می فرماید:

و علی الثلاثة الذین خلفوا ... ثم تاب علیهم لیتوبوا

مطلبه‌ها

آشنایی با مفاهیم قرآنی (۱)

و بر آن سه تن که بر جای مانده بودند ... پس خدا بر آنان توبه کرد تا آنها توبه کنند.

در عبارت شریفه دعا می خوانیم:

اللهم تب علی حتی اتوب الیک

خدایا، تو بر من توبه کن، تا من به سوی تو توبه کنم.

۲- بازگشت به بنده و گذشت از خطای او:

و لو انهم اذ ظلموا انفسهم جاءوک فاستغفروا الله و

استغفر لهم الرسول لوجدوا الله تواباً رحیماً^۳

و اگر آنان وقتی به خود ستم کردند پیش تو می آمدند و از

خدا آمرزش می خواستند و پیامبر [نیز] برای آنان طلب آمرزش

می کرد، قطعاً خدا را توبه پذیر مهربان می یافتند.

با توجه به نکته فوق: اولاً توبه خداوند مقدم بر توبه بنده

است.

ثانیاً: هر توبه بنده بین دو توبه خدای رحمان قرار دارد.

توبه اول آماده سازی بنده است برای توبه و توبه دوم

خداوند پذیرش توبه بنده است. پس، توبه پذیری مصداقی

از توابع بودن خدای رحمان است.

۳- بازگشت بر بنده از سر رحمت و برطرف ساختن

مشکلات و تقدیرات سوء چنان که در آیه زیر ملاحظه

می شود:

لقد تاب الله علی النبی و المهاجرین و الانصار فی یوم

العسرة من بعد ما کاد یزیغ قلوب فریق منهم ثم تاب علیهم انه

بهم رؤف رحیم^۴

به یقین، خدا بر مهاجرین و انصار که در آن ساعت دشوار

از او پیروی کردند ببخشود، بعد از آن که چیزی نمانده بود که

دل های دسته ای از آنان منحرف شود، باز بر ایشان ببخشود،

چرا که او به آنان مهربان و رحیم است.

۴- توبه بر بندگان در تخفیف حکم و کاستن از شدت

آن؛ مانند موارد زیر:

الف- قرآن کریم درباره تخفیف حکم روزه و آزاد گزاردن

مؤمنین در شب روزه برای بهره وری از آنچه در روز ممنوع

است، می فرماید:

علم الله انکم کنتم تختانون انفسکم فتاب علیکم و عفا

عنکم فالآن با شروهین و ...^۵

خدا می دانست که شما با خودتان ناراستی می کردید،

پس بر شما توبه کرد و از شما درگذشت. پس، اکنون [در

شب های ماه رمضان می توانید] با آنان همخوابگی کنید ...

ب- قرآن کریم درباره برداشتن حکم صدقه برای نجوای

با رسول اکرم چنین می فرماید: ء اشفقتم ان تقدّموا بین یدی

نجوایکم صدقات فاذ لم تفعلوا و تاب الله علیکم فاقیموا

الصلوة و اتوا الزکاة و اطیعوا الله و رسوله و الله خبیر بما

تعملون^۶

آیا ترسیدید که پیش از گفتگوی محرمانه خود صدقه ای

تقدیم دارید؟ و چون نکردید و خدا [هم] بر شما بخشود،

پس نماز را برپا دارید و زکات را بدهید و از خدا و پیامبر او

فرمان برید، و خدا به آنچه می کنید آگاه است.

توضیح مطلب به اختصار چنین است:

برخی از فرصت طلبان خود را به رسول خدا (ص) نزدیک

می کردند، تا بدین وسیله اظهار ارادت و نزدیکی نمایند و در

چشم مردم از نزدیکان رسول اکرم به حساب آیند. قرآن کریم

طی فرمانی برای نجوا و خلوت با رسول اکرم (ص) با بیان

زیر، صدقه ای را مقرر فرمود:

یا ایها الذین آمنوا اذ ناجیتم الرسول فقدّموا بین یدی

نجواکم صدقة ذلک خیر لکم و اطهر فان لم تجدوا فان الله

غفور رحیم^۷

ای کسانی که ایمان آورده اید، هرگاه با پیامبر [خدا]

زیرا می فرماید:

علم ان سیکون منکم مرضی و
آخرون یضربون فی الارض یتغون من
فضل الله و آخرون یقاتلون فی سبیل الله
فاقرؤا ما تیسر منه ...^۹

ترجمه: [خدا] می داند که به زودی
در میاتان بیماری خواهد بود، و
[عده‌ای] دیگر در زمین سفر می کنند
[و] در پی روزی خدا هستند، و
[گروهی] دیگر در راه خدا پیکار
می نمایند. پس هر چه از [قرآن] میسر
شد تلاوت کنید

عبارت فوق بیانگر آن است که در
زمان نزول این آیه تعداد مسلمانان اندک
بوده است که کسی از آنان مریض و یا
در حال سفر نبوده است، و قرآن کریم
این امور را برای آنان پیش بینی می نماید

و خدا است که شب و روز را
اندازه گیری می کند [و] می داند که
[شما] هرگز نتوانید آن را به حساب
آورید، پس بر شما توبه کرد، [اینک]
هر مقدار از قرآن میسر می شود
بخوانید.

توضیح این که گویا تا قبل از نزول
آیه فوق رسول اکرم و مسلمانان معدود
آن روز قرآن نازل شده و یا بخش زیادی
از آن را در نماز می خواندند و در این آیه
شریفه تخفیفی داده شده است که از این
به بعد هر چه می توانید قرآن بخوانید؛ و
ادامه آیه نیز بر همین مطلب دلالت دارد.

گفتگوی محرمانه می کنید، پیش از
گفتگوی محرمانه خود، صدقه ای
تقدیم بدارید. این [کار] برای شما بهتر
و پاکیزه تر است، و اگر چیزی نیافتید،
بدانید که خدا آمرزنده مهربان است.

پس از این فرمان، فقط امیرالمؤمنین
(ع) بود که تنها دینار خود را به ده درهم
تبدیل نمود و تاده روز با پیامبر اکرم
(ص) نجوا نمود؛ با این آزمون الهی،
کسانی که هر روز خود را به حضرت
نزدیک می کردند ولی بعد از تلاوت این
آیه حاضر نشدند با رسول اکرم (ص)
نجوا کنند و یا مدعی شدند که دیگر
نجوایی ندارند شناخته و رسوا شدند و
پس از آن خدای رحمان با لطف خویش
حکم را برداشتند.

البته در متن آیه، صدقه کسانی را که
توان پرداخت نداشته اند مستثنی نموده
و می فرماید: فان لم تجدوا فان الله غفور
رحیم.

و همچنین در تخفیف حکم درباره
میزان قرائت قرآن در نماز می فرماید: و
الله یقدر اللیل و النهار علم ان لن
تحصوه فتاب علیکم فاقروا ما تیسر من
القرآن^۹

اگر بنده عاصی در انجام معصیت - به

خاطر غلبه هوا و وسوسه شیطان -

معذور باشد، که نیست؛ در توبه نکردن

و عدم عذرخواهی از معصیت خویش

هیچ عذری در پیشگاه الهی نخواهد

داشت.

و لذا حکم قرائت را تخفیف می دهد.

۵- توبه خداوند بر بندگان در بیان احکام حکیمانه.

قرآن کریم پس از بیان مسائلی درباره احکام ازدواج و بحث از عفاف اجتماعی می فرماید:

والله يريد ان يتوب عليكم ويريد الذين يتبعون الشهوات ان تميلوا ميلاً عظيماً. يريد الله ان يخفف عنكم وخلق الانسان ضعيفاً^{۱۰}

و خدا می خواهد بر شما توبه کند و کسانی که از خواسته ها [ای نفسانی] پیروی می کنند می خواهند شما دستخوش انحرافی بزرگ شوید. خدا می خواهد تا بارتان را سبک گرداند و انسان، ضعیف آفریده شده است.

دوم - توبه بندگان

توبه بندگان نیز در چند مصداق در قرآن کریم آمده است.

۱- توبه از خطا

اعم از این که خطا گناه باشد یا مکروه شرعی و یا حتی ترک اولی. قرآن کریم می فرماید:

انما التوبة على الله للذين يعملون السوء بجهالة ثم يتوبون من قريب فاولئك يتوب الله عليهم و كان الله عليماً حكيماً^{۱۱}
توبه، نزد خداوند، تنها برای کسانی است که از روی نادانی مرتکب گناه می شوند، سپس به زودی توبه می کنند، اینان هستند که خدا بر آنها توبه می کند و خدا دانای حکیم است.

۲- بازگشت از سنت های اجتماعی و آداب و رسوم به سوی حکم الله

در سوره نور پس از بیان احکام حجاب می فرماید:

وتوبوا الى الله جميعاً آية المؤمنون لعلكم تفلحون^{۱۲}
و ای مومنان، همگی به درگاه خدا توبه کنید، امید که رستگار شوید.

در آیه فوق ظاهراً توبه از گناه مطرح نشده؛ زیرا تازه حکم حجاب بیان شده است و خطای قبل از نزول حکم، گناه محسوب نمی گردد بلکه توبه از سنت ها و آداب و رسوم اجتماعی است و معنای آن چنین می شود که: پس از نزول حکم الهی، شما که مومن به قرآن هستید باید دست از عادات و آداب خویش بردارید و به حکم قرآن گردن نهید.

۳- توبه از کفر به ایمان و از شرک به اخلاص.

چنان که درباره مشرکین می فرماید:

فاذا نسلخ الاشهر الحرم فاقتلوا المشركين حيث وجدتموهم وخذوهم واحصروهم واقعدوا لهم كل مرصد. فان تابوا واقاموا الصلوة واتوا الزكاة فخلوا سبيلهم^{۱۳}

پس چون ماه های حرام سپری شد، مشرکان را هر کجا یافتید بکشید و آنان را دستگیر کنید و به محاصره در آورید و در هر کمینگاهی به کمین آنان بنشینید، پس اگر توبه کردند و نماز برپا داشتند و زکات دادند، راه برایشان گشاده گردانید.

روشن است که توبه ای که مشرک انجام دهد توبه از شرک است به خصوص که پس از مسأله توبه اقامه نماز و پرداخت زکات را مطرح فرموده است و تا ایمان حاصل نشود، نماز و زکات قابل طرح نیست.

آیه یازدهم همین سوره نیز مطلب را روشن تر می نماید زیرا توبه مشرکین را موجب برادری یا اهل ایمان می داند و می دانیم که تنها مؤمن است که شایستگی چنین برادری را دارد.

فان تابوا و اقاموا الصلوة و اتوا الزكاة فاخوانكم في الدين^{۱۴}

پس اگر توبه کنند و نماز برپا دارند و زکات دهند، در این صورت برادران دینی شما می باشند.

بدیهی است که توبه مشرک در صورتی موجب برادری با مؤمنان خواهد بود که بازگشت به ایمان باشد.

زیرنویس:

۱- توبه / ۱۱۸

۲- توبه / ۱۱۸

۳- نساء / ۶۴

۴- توبه / ۱۱۷

۵- بقره / ۱۸۷

۶- مجادله / ۱۳

۷- مجادله / ۱۲

۸- مزمل / ۲۰

۹- مزمل / ۲۰

۱۰- نساء / ۲۷ و ۲۸

۱۱- نساء / ۱۷

۱۲- نور / ۳۱

۱۳- توبه / ۵

۱۴- توبه / ۱۱